

Un tesouro do patrimonio cultural inmaterial: a talasonimia. Estratexias de difusión

Xosé Lois Vilar Pedreira

Instituto de Estudos Miñoráns

ORCID: 0000-0001-5823-3008

Para Marta Souto, incansable promotora da recollida, difusión e publicación da toponimia en xeral e da vigaes en particular.

A Gito que, co seu pai Luís o Calvo, Pablo e Silverio, naufragaron o 11 de outubro de 1958 a bordo do *Cabo Villano* por terra do Lobo de Silheiro. Deixounos hai pouco, logo de armar millóns de brazas de rede.

Un tesouro do patrimonio cultural inmaterial: a talasonimia

É serodio o interese pola recollida, estudo, publicación e divulgación dos nomes do mar en Galicia. É certo que en 1976 o *pater* Manuel Rodríguez Rodríguez publicou *Hidrotoponimia de la Ría de Arosa. Accidentes costeros, emergentes y submarinos con sus coordenadas*, que reconece no prólogo que só ordenou os nomes que aparecen nos mapas topográficos, cartas náuticas, derroteiros e outras fontes de información, incluída a observación directa. No oriente de Iberia, Illes Balears incluídas, a recollida e estudo de talasonimia xa se facía nos anos 70 e 80 do século pasado. En Galicia, Gerardo Sacau Rodríguez publicou catro libros (1997-2007) con talasónimos das dúas beiras da ría de Vigo; o último deles dedicado á talasonimia entre Silheiro e A Guarda, mais coa mesma chata que a publicación da Arousa, sen traballo de campo ou moi escaso, baseado nos topónimos das cartas náuticas ou das recollidas feitas nas confrarías de Baiona e A Guarda, e sen citar os autores.

Foi no comezo do novo milenio cando as citadas confrarías publican os topónimos da costa sobre fotografía aérea e Roberto Rodríguez Álvarez e Xosé Lois Vilar Pedreira, membros do Instituto de Estudos Miñoráns, recollen máis de 1200 talasónimos entre O Miño e O Caranquexo (Nigrán) que publican en artigos (Rodríguez e Vilar 2006; Vilar e Rodríguez, 2005) e en forma de libro no 2008. Ese mesmo ano, a confraría de Lira (Carnota) publica *Os nomes do*

Figura 1. Publicacións do Instituto de Estudos Miñoráns

noso mar, con base fotográfica e recollida de María Isabel Lago Noceda e Juan B. Caamaño González, nun proxecto coordinado por Beatriz Nieto Novoa (2008), bióloga que xa coordinara na confraría de Baiona a *Aeroguía litoral do ámbito territorial da confraría de Baiona* (2004). No 2011 a confraría de Bueu publica tamén *O Buraco do Inferno. Toponimia mariñeira do mar de Bueu* (Garazo 2011), sobre fotografía aérea e coa explicación dalgúns topónimos, que inclúe a talasonimia de Ons e Onza.

Na primeira década deste século, a Sociedade Cultural Columba de Covas (Ferrol) tiña, e ten, na súa páxina dixital unha magnífica recollida de talasónimos e tamén de topónimos da parroquia, así como un mapa dos numerosísimos naufraxios da súa costa.

Existen moitas máis iniciativas particulares de recollida ó longo da costa galega, que temos que ordenar e publicar. Entre elas, Mónica Martínez Baileirón (2007) fixo recollida e publicación dos nomes do mar de Ribeira; Carlos Lixó (2016) recolleu os topónimos de Sálvora; Adrián Abella Chouciño os das Sisargas; Vítor Garabana (2014) na Costa Ártabra; Iván Méndez recolleu a talasonimia do mar do Orzán (2019); tamén Helena Domínguez que está a facer

a tese de doutoramento sobre a talasonimia da Illa de Arousa, onde naceu e imparte clases.

A talasonimia como patrimonio cultural inmaterial divulgámola en cursos, conferencias, visitas guiadas, no XXIV Congreso Internacional de ICOS (International Council of Onomastics Science), celebrado en Barcelona en setembro de 2011, en artigos e mesmo nun libríño: *Os nomes do mar de Baiona e Panxón. Toponimia marítima para xente miúda* (2008), con ilustracións de Pepe Carreiro, editado pola ANPA do pequeno colexio rural da Cruz (Camos, Nigrán) e financiado cos fondos obtidos ó gañar o 3º Premio Didáctico Antonio Fraguas, dedicado á toponimia do Val de Miñor en 2006-2007.

Outro dos xeitos de divulgar a talasonimia son as visitas en barco ó mar de Baiona e Panxón organizadas dende o Instituto de Estudos Miñoráns (IEM), que saen do porto ás 10 h da noite e volven dúas horas máis tarde. Son barcos con capacidade para 250 persoas que se enchén as máis das veces, malia non ser unha actividade gratuíta. A temática é o mundo do mar centrado na talasonimia. Nos últimos anos interpretáronse en lingua de signos para darlle acceso á xente xorda a este eido raro da cultura.

Figura 2. O barco *Piratas de Ons* nunha travesía cultural polo mar de Baiona e Panxón. Foto: Bruno Centelles

Contar a talasonimia

Un micro e unha gorxa cos que dicirlle á xente que non está nunha visita turística con mexillóns e albariño. Non imos ver o fondo do mar coa imaxinación nin van poñer música tropical para bailar en grupo. A primeiros de xullo, o Sol estase poñendo polo oeste e xa nos cadrou a Lúa chea emerxendo por detrás da serra do Galiñeiro. Á xente advertímoslle que está nunha derrota cultural polo mar de Baiona e Panxón, e que lle imos contar o froito dos traballos de recollida e investigación en arqueoloxía, bioloxía, represión franquista e talasonimia dos agora 26 anos de existencia do IEM.

Figura 3. Atlas de España (provincia de Pontevedra) que acompaña o *Diccionario geográfico-estadístico-histórico* de Pascual Madoz. Mapa de Francisco Coello (1856)

Pero os nomes do mar, do mar miñorán, non abonda con procuralos nos mapas topográficos e cartas náuticas nin só nos derroteiros (libros de derrota) que indican como arribar a un porto, porque en todas estas fontes bibliográficas hai poucos nomes mariños; só os necesarios para indicar a entrada ó porto ou para sinalar pedras perigosas para a navegación. Nós temos a sorte de vivirmos rodeados —cada día menos— de mulleres e homes maiores que foron acumulando

experiencia e saber debaixo do pano da cabeza, debaixo do sueste ou da boina: mariñeiros, argaceiras, percebeiros e percebeiras que tiveron que nomear o mar por necesidade vital, que empregando unha palabra da fala viva do seu idioma, o galego, encheron de nomes un medio móbil, cambiante, nunca seguro.

Figura 4. Percebeira e percebeiro na costa de Mougás (Oia). Foto: J. Daniel

Deberíamos contar primeiro que a toponimia, de terra e de mar, ten a función universal de ser xeolocalizadora. É dicir, se papá, a avoa ou mamá mandaba a rapariga ou o rapaz ir co carro das vacas desde *A Casa do Outeiro Bambón de Vilas*, en Morgadáns, Gondomar, buscar toxo ó pé da *Ladeira Onde Morreu a Muller*, ese é un sitio irrepetible, único, entre *O Monte do Sordo* e *Pinidos*, entre *O Costal de Chenlo* e *A Pía Caldeira*.

Ademais, a toponimia ten unha segunda función, ás veces perdida: ser descritiva: unha ladeira é un lugar encostado e neste caso apareceu, en setembro de 1960, Melchora Vilas, que marchara da súa casa no concello de Mos, a varios quilómetros de onde morreu. É un topónimo con data de nacemento... Pero, como se chamaba antes de 1960 ese sitio? Isto pregunteillo eu a Domingos do Eido Vello a canda o tempo de recollida de topónimos na serra do Galiñeiro, nomes que os mariñeiros converten en talasónimos, logo veremos como. Domingos respondeu antes dun segundo: *Ludeiros*. Si, e ademais está documentado no Catastro do Marqués de Ensenada de mediados do século XVIII como estrema entre Morgadáns e Chenlo.

Saberes mariñeiros

Un home que quería ir ó mar e volver con peixe para terra, ben para vender ou trocar, ben para comer, tiña que combinar unha serie de saberes tirados da experiencia propia xunto co aprendido, froito da acumulación e transmisión durante xeracións.

Un mariñeiro ten que ser biólogo, coñecer a etoloxía animal para saber cando e onde poder cazar unha ou outra especie. Debe respectar os tempos de cría, debería pescar cando está en mellor comida e debe ter coñecementos do comportamento de peixes e moluscos para armar os aparellos precisos para a súa captura.

Ten que ser enxeñeiro, fabricante de artes de pesca, que se facían, que se armaban nas casas, xa que é distinto ir ós longueiróns na area, que ir ás robalizas nos cabezos ou ós percebeos nas pedras da beiramar.

Para achegarse a estes sitios, o mariñeiro tiña que deseñar o tipo de embarcación axeitada ó seu mar, que dependería do mar, pero moito tamén da tradición. Eran embarcacións de madeira con remos e vela, de fondo plano ou con quilla, para dous, tres ou máis dunha ducia de homes e rapaces.

Figura 5. Fefa e Fernando halando as vetas polo sur da Estela de Terra.
Foto: J. Daniel

O mesmo mariñeiro ten que tentar predicir o tempo, ser meteorólogo, para ir ó mar; largar os aparellos e ter tempo de halalos para vir para terra de volta cos aparellos e con peixe. Hai que pensar que os grandes aparellos, as redes, eran propiedade das casas máis potentes, e que a maioría da xente só tiña unha liña e unha pica, ou como din na Guarda, esa palabra preciosa: o *amocelo*, o HAMOCELUM latino, o anzol. Uns centos de liñas e picas facían palangres para desempachar, alistir e encarnar todos os días para levar ó mar.

O quinto saber do mariñeiro era coñecer o mar. Era unha decisión diaria escoller a que parte do mundo ir traballar sobre esa masa de auga que, cando non vai o tempo bravo, é homoxénea, polo menos superficialmente, polo menos para unha persoa de terra. Un mariñeiro ten que valorar moitos parámetros para decidir se sae ó mar e onde ir. Ten que mirar como vén o *semblante*¹ e de onde vén, e considerar o vento, o mar de fondo, a chuvia, o risco laboral que supón penetrar no mar ás veces hostil. É neste quinto saber onde incluímos os coñecementos talasonímicos do mariñeiro: saber os nomes dos sitios e as súas características (distancia, fondo, natureza, produtividade...).

Que é a talasonimia?

Consideramos *talasonimia* a toponimia da franxa intermareal, as pedras que mollan a subida e a baixada das mareas, que recibiron e reciben unha forte presión antrópica na busca de lapas, percebes, caramuxos, mexillóns ou navallas, caramelas, longueiróns, ameixas, croques, relós, cadeluchas na area ou argazo depositado polo mar, que había que coller coa chamada rede ou *clamueiro* na costa de Oia, O Rosal e A Guarda, un xeito de ganapán para levar o argazo a terra e usalo para estercar, vender (o carrapicho e o xerés) para a industria química ou para cocelo (a botella)² e darlla de comer ós porcos.

Chamamos talasonimia ós nomes das instalacións portuarias como peiraos, espigóns protectores —en Baiona é *A Doca*, aínda que na Pasaxe (A Guarda), hai *A Doca das Motoras* como sinónimo de peirao—, balizas, faros, casas dos mariñeiros, lonxa, caseta de salvamento marítimo, chabolas...

1 Ver ou mirar o *semblante*: “observar o estado do ceo, as formas e cores das nubes e os seus movementos”.

2 Alga da especie *Fucus*.

Tamén consideramos talasonimia os nomes que recibe a superficie do mar, como acontece cos barrios ou lugares dunha aldea ou dunha cidade.

Os mariñeiros de Baiona e Panxón chámanlle *O Pego* ó interior da ría, palabra latina de orixe grega, PELAGUS, sitio fondo no mar ou nun río. No río Miñor, no ramal que baixa de Zamáns á altura de Vilaza atopamos *O Pego Negro*; Xulia Marqués Valea recolleu *O Piago* en Trabada. A entrada ó Pego é *O Bocal*; cando van pescar a Baredo van á *Banda do Sur* que ten un amplo fondo de area: *A Pampa*. Cara ó oeste, xa vén Silleiro, onde comeza unha costa lineal: *A Costa*. Poden ir ás *Estelas* ou á *Illa*, que son *As Sías*. O mar está *zonificado* por esa función xeolocalizadora que ten a talasonimia.

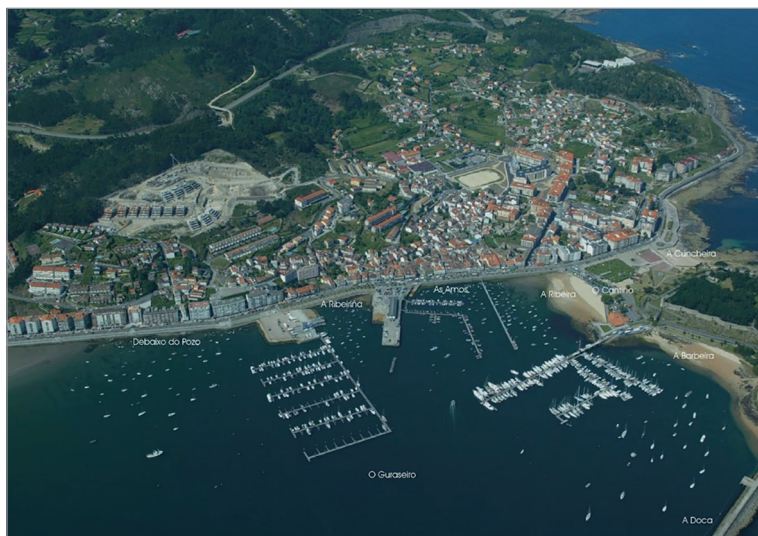

Figura 7. Foto aérea do porto de Baiona. Foto: J. Daniel

E falabamos atrás da función descritiva. Ás veces pérdese, porque o topónimo se fai escuro para a maioría da xente. Pasou o tempo e a palabra aplicada como talasónimo perdeuse no uso diario porque pasaron centos ou miles de anos. Ninguén sabe que significa *Sías*, *Ons*, *Silleiro* ou *Miño*, xa que as grandes realidades xeográficas cambian pouco de denominación: illas, serras, ríos.

E xa que estamos a falar de ríos, de hidronimia, hai que volver repetir o da xeolocalización. Un río que nace entre Montouto e O Alto da Chan da Lebre, cando é regueira seca é *A Regueira de Lavacidos*, que xunta auga os días de chuvia e se xunta centos de metros mais abaixo coa *Regueira da Chan da Lebre* e coa *Regueira da Mata*, denominación que vén do alto homónimo. Cando se xuntan as tres regueiras forman *O Río de Cuvelo*, xa de máis entidade; augas abaixo é o *Río dos Bois*; ó pasar da Porta Mián abaixo é *O Río de Val de Guillade*, logo *O Río de Bouzós*, *O Río da Serra* e desemboca chamándose *O Río da Quirincova*, e así cumpre a función localizadora tendo cada treito un nome.

Talasónimos son, por suposto, os nomes que reciben os distintos sitios no fondo do mar. Son propiamente os lugares de pesca; é a toponimia invisible. Dependendo da natureza do fondo, así serán os peixes ou moluscos que se pesquen ou collan; é por iso que os mariñeiros teñen que saber as brazas de profundidade para armar os aparellos, con máis ou menos cabo para calalos adecuadamente.

Ademais, se o fondo é de area, daranse peixes planos; se hai cabezos, peixes da pedra como as robalizas. O mariñeiro ten caracterizados, categorizados, os fondos: se é unha superficie grande de area é o *limpo*, se é unha mancha de area é unha *allada* ou *alladela*, se hai area entre pedras é un *rego*. Se hai area gorda con cunchado é un *brugal*, que chaman na Guarda. Cando falamos de rochas, se é plana é unha *laxe*; se sobresae do fondo en Baiona é un *cabezo* e no norte (Arousa, Marín, Ons...) un *con*; se se ve desde a gamela pero a certa profundidade e con argazo é unha *olga*. Cando é unha rocha en que rompe o mar é un *baixo*. Unha zona rochosa é o *seco*, en contraposición co *limpo*. Unhas rochas máis pequenas ó pé doutras maiores son *os fillos de* ou *as crías de* (Lira). Na Guarda, as rochas pequenas son as *ratadas*. Se están afiadas son un *serrón*. Unha lingua de terra que entra no mar é un *puntal*.

É agora cando hai que lembrar que cando recollemos toponimia, ou neste caso talasonimia, tamén recollemos xenéricos, que así nomeamos as palabras que definen unha realidade orográfica en cada zona da xeografía. Son palabras que poden estar vivas na fala ou que ficaron na talasonimia e que temos claro o seu significado, aínda que xa non as usemos. Os xenéricos dannos conta da agudeza sensorial das persoas que traballaron do medio mariño, danlle riqueza á lingua. En Baiona, ó pé da Negra, hai unhas rochas máis pequenas, que reciben o nome *Os Fillos da Negra*. A mesma realidade orográfica en Lira recibe o nome de *crías*, así temos *As Crías do Corveiro*, *As Crías de Terra de Pedrapás*, *As Crías do Galludo*, *A Cría do Seixo*...

Cando as acumulacións de area son moi potentes chámanselles *dunas*, verba traída do neerlandés *duin*. Pero, cando recollemos talasonimia, decatámonos que, ben na fala viva ben fixados á terra como topónimos, hai distintas palabras para nomear estas realidades.

Comezando polo sur, nun traballo inconcluso, hai *O Medão Grande*, en Peniche; *O Tombo de Area*, no Pasaxe (A Guarda); *fénales* e *mouillóns*, na costa miñorá; volta *O Tombo do Gato* nunha praia viguesa; e *tombos* hainos nas Sías. A *Madorniña* en Bouzas; *A Barronca Grande*, *A Barronca Pequena* e *As Barronqueiras* en Aldán (Cangas), segundo achegas de Iván Sestai. En Aguiño, *modorróns*; en Corrubedo, *montes de area* e *mouteiras*, dependendo do tamaño; e *amalloeiras* na praia da Ornanda (O Son); e na lagoa de Xerfas (Muros), *A Malloeira Grande*, que se converte nos *Motroncos* na barra de area da lagoa da Berberecheira; aínda que *malloeiras* en Lariño (Carnota). Máis ó norte, no Sardiñeiro de Fisterra, son

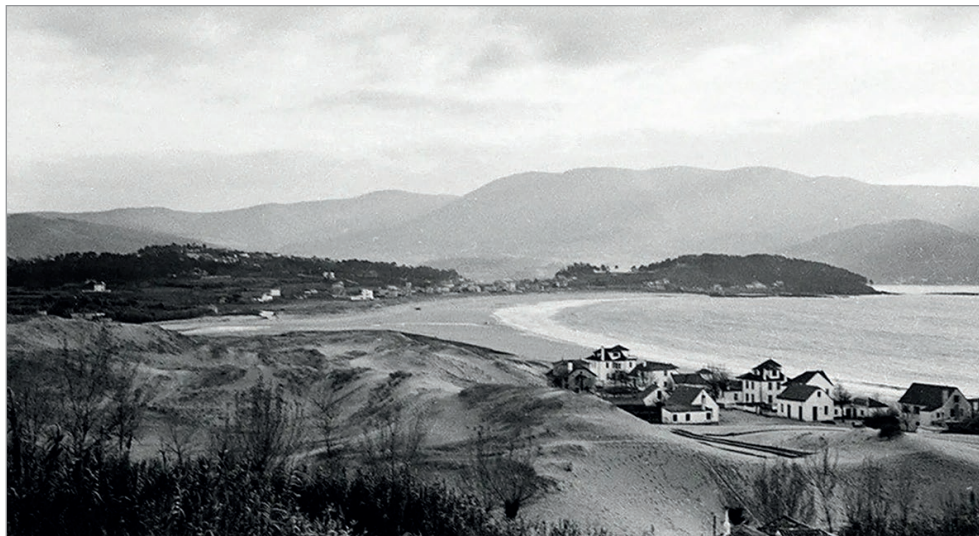

Figura 8. As dunas de Gaifar (Paxón, Nigrán) antes de seren destruídas, na segunda metade do século xx.

monteiróns; *morouzos* en Perillo, segundo Xurxo Souto; e *terrellouzos* ou *sabreiros* en Covas (Ferrol) (Vilar 2013, pp. 17-19).

Esta longa listaxe valla para sermos conscientes da recollida oral feita por xente preparada para o caso e para, outra vez, insistir na urxencia da recollida co gallo de preservar o noso patrimonial inmaterial, que, no caso da toponimia—ben considerado na nova lei de patrimonio—, tantos matices achega á xeografía, á historia ou á lingüística, ademais do orgullo de coñecermos máis a fondo o mundo mariñeiro que nomeou centos de quilómetros lineais e cadrados do noso país.

Tamén incluímos nos talasónimos as marcas usadas polos mariñeiros para orientarse no mar ou sinalar un perigo para a navegación. Para situarse enriba dun pesqueiro,³ sen modernos sistemas de emprazamento, os mariñeiros empregaban puntos en terra de onde tirar liñas imaxinarias que se cruzaban no sitio que querían marcar. As marcas máis arredadas, o que a bibliografía balear chama *marca mestra* (Ordinas 2001, p. 254; Moreu-Rey 1999, p. 50), son a maioría das veces montes senlleiros na paisaxe, visibles de lonxe, dos cales parte a liña que

3 “Os “pesqueiros” tecnicamente son “espazos marítimos instalados sobre un nicho ou unha rede de nichos bioprodutivos onde diferentes especies se concentran nun número variable, de xeito permanente ou estacional, ocupando diferentes niveis dos mesmos” (García Allut 1998, p. 66, nota).

pasa pola segunda marca, a marca accesoria, o máis achegado posible á beira do mar para precisar ao máximo o sitio que se quere marcar. A segunda liña ten que estar en ángulo coa anterior, nin moi aberta nin moi fechada. É un sistema de moita precisión do que, por exemplo, O Majinó, mariñeiro de Baiona, nos deixou escrito ducias de marcas:

Barbate mojote das mariñas a unha cortada de Silheiro pedestal da pedra que bole a caída do sur da roca

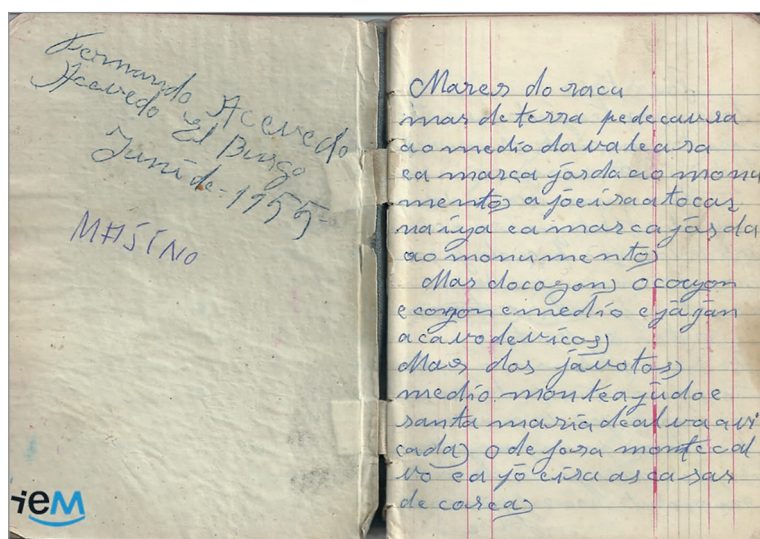

Figura 9. Caderno de marcas de Fernando Acevedo Acevedo “Majinó”, mariñeiro de Baiona.

Neste caso estanos a transmitir onde está afundido *O Conde de Barbate*, sitio tamén coñecido como *O Barco do Sal*, que estaba fondeado o 11 de outubro de 1955 fronte ó cabo Estai (Vigo) e foi fendido e afundido polo transatlántico francés *Colombie*, que saía do porto de Vigo. Estaba cargado de sal con destino a Marín e agardando que se levantase a neboeira basta. Morreron cinco homes. *Barbate* é un topónimo tamén con data de nacemento.

Xa volvendo para terra devagar, vemos a liña da serra do Galiñeiro onde están moitas das marcas dos mariñeiros de Baiona e Panxón: *O Fillo do Galiñeiro* ou *O Remo*, como marca máis setentrional, e seguimos polo *Galiñeiro do Norte*,

Figura 10. O *Highland Pride* bateu o 9 de setembro de 1929 por fóra da Negra e alí afundiuse. Agora o sitio é coñecido como O Mar do Pride.

o do Sur, Os Aforcados, A Marca de Muíños, A Alta, A de Respingo, A Marca Gorda; son nomes que os mariñeiros aplican a sitios chamados polos paisanos de Vincios, Vilas, Prado, Malvas, Couso ou Peitieiros, as aldeas da serra, con outros nomes. *A Marca Gorda* é o monte máis alto de Peitieiros, que é *O Alto das Gallas* para eles, *O Alto da Furna* para os de Prado, Vilas e Malvas, ou *O Alto da Paraguda* para os de Gondomar. A mesma realidade orográfica nomeada de catro maneiras distintas por catro comunidades humanas distintas.

Xa citamos atrás que *A Ladeira Onde Morreu a Muller* é *Ludeiros* e, para os mariñeiros, *Os Aforcados*.

Unha característica rara na talasonimia é marcar só cunha liña, cando os mariñeiros guardeses ás veces marcan con tres para maior precisión. Os baioneses (micos) e panxoneiros (bandullos), cando ían pescar á *Agoeira*, un illote ó sur das Sías, só tiñan unha marca polo norte. O conxunto das Sías son tres illas dispostas de sur a norte e os mariñeiros navegan de leste a oeste. A illa de San Martiño, a do Sur, tapa as outras dúas: a do Medio ou *do Faro* e a do Norte ou *de Monteagudo*. Consonte navegan vanse poñendo ó descuberto partes da illa do Medio e da illa de Monteagudo, ben ó pé da illa ou nas partes altas delas. Son sitios diferenciables que os mariñeiros relacionan coa realidade do fondo do mar, que é o que lles interesa. As pedras ou montes que van aparecendo reciben nomes que pasamos a enunciar en orde, pensando que canto máis adiante na listaxe máis a dentro no mar e maior profundidade, e unha ou outra realidade na composición do fondo (pedra, area, cascallo...).

As primeiras pedras son *Os Collóns* e son tres. Cando se comeza a ver o perfil do primeiro son *Os Pelos do Collón*, logo *O Medio Collón*, *Un Collón*, *Collón e Medio*, *Os Dous Collóns*, *Dous Collóns e Medio* e *Os Tres Collóns*. Vén *O Lombo da Mareira*, *A Primeira Mama*, *A Segunda Mama*, *A Terceira Mama* e *As Catro Mamas*. Xa pasamos ás *Marcas do Foxo* e xa vén Monteagudo, que lle dá nome á illa setentrional. Cando comeza a verse a ladeira oeste estamos nos *Pelos de Monteagudo*, e cando vemos o monte enteiro estamos con *Monteagudo Aberto*. Logo *Papatales* e rematamos en *Monte Calvo*.

Cando os mariñeiros miñoráns perden as referencias en terra din “irse de Arga”.

Logo deste percorrido, nas saídas ó mar do IEM, estamos próximos a Panxón ou a Baiona. Raquel, Alba ou David non pararon de signar e explicámoslles a dous centos e medio de persoas como un mariñeiro que nunca se mergullara no fondo mariño sabía se había seco ou area, limpo ou allada, un cabezo ou unha laxe. E sabían con alta tecnoloxía caseira, pedra cónica ou un cono de chumbo cun cabo pola parte bicuda e cóncavo na base, que enchían de sebo: así lle chaman *sebeiro*, *sonda*, *escandallo*, *chumbeiro*, e que tiña dúas funcións. Largábano até bater no fondo, logo halaban medindo as brazas de profundidade e no sebo vén marcada ou pegada a realidade do fondo: area, cascallo, lama, a pegada do arneirón das pedras, plantas mariñas ou incluso óxido de ferro, que indica a localización dos restos dun naufraxio. Así sabían a profundidade e a natureza do fondo e intuían que especies viven nel para, en función disto, armar unha ou outra arte de pesca con máis ou menos cabo e así tentar aproximarse ó dominio do seu mundo, o que foron chamadas estratexias adaptativas e de xestión de pesqueiras (Martínez González 1998).

Está atracando o barco e non deu tempo de falar da clasificación dos talasónimos recollidos con nomes de paxaros, peixes, homes, mulleres, plantas, construcións, barcos naufragados... ou daquel con data de nacemento no 16 de outubro de 1936 cando lle puxeron *A Volta dos Nove* fronte ós *Petóns da Bombardeira*, onde a garda civil e falanxistas de Baiona mataron sete mariñeiros, un ferreiro e un labrego de Baiona e Panxón.

Recursos bibliográficos

- Abella Chouciño, Adrián (2023). *A Illa, toponimia dun mar fronteirizo. (Talasonimia das Illas Sisargas)*. Malpica de Bergantiños: [edición do autor].
- Garabana Barro, Vitor (2014). Os talasónimos da Costa Ártabra. Colleitas de nomes mediante entrevistas a xentes do mar. *Madrygal*. 17, 163-171.
- Garazo, Alberto, coord. (2011). *O Buraco do Inferno. Toponimia mariñeira do mar de Bueu*. Bueu: Confraría de Pescadores San Martiño de Bueu.
- García Allut, Antonio (1998). Os pescadores como creadores de coñecemento “experto”: o seu papel no deseño de novas políticas pesqueiras. En: Francisco Calo Lourido, coord. *Antropoloxía mariñeira: Actas do Simposio Internacional in memoriam Xosé Filgueira Valverde, Pontevedra, 10-12 de xullo de 1997*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, 57-75.
- Lixó Gómez, Carlos (2016). A microtoponimia de Sálvora. *Estudos de Lingüística Galega*. 8, 127-145. DOI: 10.15304/elg.8.2667
- Martínez Baleirón, Mónica (2007). Aproximación á microtoponimia da beira do mar no concello de Ribeira. En: Luz Méndez e Gonzalo Navaza, eds. *Actas do I Congreso Internacional de Onomástica Galega “Frei Martín Sarmiento”*. Santiago de Compostela: Asociación Galega de Onomástica, 377-389.
- Martínez González, Miguel (1998). *Gamelas y pescadores de A Guarda (Pontevedra). Estrategias adaptativas y gestión de pesquerías en la pesca costera del sur de Galicia*. Tese de doutoramento. Universidade de Santiago de Compostela.
- Méndez, Iván (2019). Talasonimia da Coruña [cartografía]. *OpenStreetMap*. Dispoñible en <http://u.osmfr.org/m/318830/>
- Moreu-Rey, Enric (1999). *Els nostres noms de Lloc*. 2.ª ed. Mallorca: Moll.
- Nieto Novoa, Beatriz, coord. (2004). *Aeroguía litoral do ámbito territorial da Confraría de Baiona*. Baiona: Confraría de Pescadores La Anunciada.
- Nieto Novoa, Beatriz; Lago Noceda, M.ª Isabel; e Caamaño González, Juan B. (2008). *Os nomes do noso mar. Mar de Lira*. Santiago de Compostela: Consellería de Pesca e Asuntos Marítimos e Confraría de Pescadores de Lira.
- Ordinas Garau, Antoni (2001). *Geografía i toponímia a les Illes Balears. La terminologia geogràfica en els noms de lloc*. Mallorca: Moll.
- Rodríguez Álvarez, Roberto e Vilar Pedreira, Xosé Lois (2006). Toponimia marítima e fluvial desde O Miño a Panxón. “Fillo de Sías ao pe de cabo de vicos, mar de prajetas” e outros mil catrocentos hidrónimos. *Ardentía. Revista Galega de Cultura Marítima e Fluvial*. 3, 43-56.

- Rodríguez Rodríguez, Manuel (1976). *Hidrotoponimia de la Ría de Arosa. Accidentes costeros, emergentes y submarinos con sus coordenadas*. Santiago de Compostela: Seminario Fontán-Sarmiento de Hagiografía, Toponimia y Onomástica de Galicia.
- Sacau Rodríguez, Gerardo (1998). *Os nomes da Ría de Vigo*. I. *Cabo Silleiro – O Berbés*. Vigo: Instituto de Estudios Vigueses.
- Sacau Rodríguez, Gerardo (2000). *Os nomes da Ría de Vigo*. II. *O Berbés, Oitavén-Verdugo*. Vigo: Instituto de Estudios Vigueses.
- Sacau Rodríguez, Gerardo (2004). *Os nomes da Ría de Vigo*. III. *Oitavén-Verdugo – O Facho de Donón*. Vigo: Instituto de Estudios Vigueses.
- Sacau Rodríguez, Gerardo (2007). *Os nomes beiramariños. Desde Cabo Silleiro ata O Porto da Guarda*. Vigo: Instituto de Estudios Vigueses.
- Sociedade Cultural Columba* [web]. <https://www.sociedadecolumba.com>
- Vilar Pedreira, Xosé Lois (2008). *Talasonimia da costa sur de Galicia*. 2.ª ed. Gondomar: Instituto de Estudos Miñoráns.
- Vilar Pedreira, Xosé Lois (2013). Aceite, madeira e boinas. Talasonimia dos naufraxios do mar dos galegos. *Escrita contemporánea*. [Actas da VI xornada de literatura de tradición oral. Historias, mitos e monstros do Mar de Galicia], 13-51.
- Vilar Pedreira, Xosé Lois; Carreiro, Pepe (2008). *Os nomes do mar de Baiona e Panxón. Toponimia marítima para xente miúda*. Vigo: Nova Galicia.
- Vilar Pedreira, Xosé Lois e Rodríguez Álvarez, Roberto (2005). Os nomes do mar. *Raigame. Revista de Arte, Cultura e Tradicións Populares*. 22, 7-55.